

XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İstabl-ı Âmire Serrâcları*

The Saddlers (Serrâcs) of the Royal Stables (Has Âhûr) in the Ottoman Empire in the 16th Century

Ayşe KARAHAN*

Öz

Türk ve İslâm devletlerinin kurumsal geleneklerini tevarüs eden ve bunu kendi ihtiyaçlarına göre sentezleyip orijinal bir teşkilât yapısı oluşturan Osmanlı Devleti'nde de padişahların hayvanlarının barındığı ahırlar ve bunların idaresiyle ilgili bürokratik bir organizasyon vardı. İstanbul'daki Topkapı Sarayı'nın (Saray-ı Cedîd-i Âmire) inşasının ardından bu bürokratik organizasyon “*Istabl-ı Âmire*” adıyla zikredilmeye başlanmıştı. Zamanla İstabl-ı Âmire teşkilâtının büyük âhûr ve küçük âhûr olarak iki idarî birime ayrıldığı ve 883 (1478)'teki tespit edilen ilk mevâcib kaydından itibaren 17. yüzyıla değin personel ve bölük sayılarında yukarı doğru bir eğim gösterdiği görülmektedir. İstabl-ı Âmire'de görev alan en kalabalık hizmetli grubunu serrâclar oluşturmaktaydı. Serrâclar, İstabl-ı Âmire'deki atlarda kullanılmak üzere zarif, dayanıklı ve kıymetli eyerler ile koşum takımları imâl eden zanâatkarlardı. Büyük mîrâhûrun idaresindeki serrâclar *serrâcîn-i hassa* veya ve küçük mîrâhûrun idaresindekiler *serrâcîn-i bargir*, *serrâcîn-i bargirân-ı tavîle* veya ikinci serrâclar olarak adlandırılmaktaydı. Bu çalışmada, serrâcların İstabl-ı Âmire Teşkilâtı içerisindeki yeri, atamaları, memleket kökenleri hakkında 16. yüzyıl arşiv belgeleri ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İstabl-ı Âmire, serrâclar, büyük âhûr, küçük âhûr

* Bu çalışma “Osmanlı İmparatorluğu'nda İstabl-ı Âmire Teşkilâtı (XV-XVI. Yüzyıllar)” adlı Doktora tezinden üretilerek hazırlanmıştır.

* Arş. Gör. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ayse.karahan@medeniyet.edu.tr; orcid: 0000-0002-2063-1913.

Abstract

The Ottoman Empire, inheriting the institutional traditions of the Turk-Islamic States and adapting them to its own requirements to create an organizational structure, developed a bureaucratic system for managing the stables housing the Sultan's animals. Following the construction of Topkapı Palace (*Saray-ı Cedîd-i Âmire*) in Istanbul, this bureaucratic organization became known as the Royal Stables (*İstabl-ı Âmire*). Over time, the Royal Stables was evolved into two administrative units: the great stable and the lesser stable. From the first recorded salary document in 883 (1478) until the 17th century, there was a noticeable increase in personnel and groups associated with the Royal Stables. Among these, serrâcs constituted the largest group, responsible for crafting high-quality saddles and harnesses for animals in the Royal Stables. The serrâcs under the Master of the Great Stable were known as serrâcîn-i hassa or first saddlers, while those under the Master of the Lesser Stable were called serrâcîn-i bargîr, serrâcîn-i bargîrân-ı tavîle or second saddlers. In this study, we analyze the roles of saddlers within the Royal Stables, their appointments, and their origins based on archival documents from the 16th century.

Keywords: The Royal Stables, saddlers, The Great Stable, The Lesser Stable

Giriş

Türk-İslam devletlerindeki kurumları sentezleyip kendine göre bir teşkilât yapısı oluşturan Osmanlı Devleti, yöneticilerin hayvanlarını barındırdığı, bakıldığı ve yetiştirildiği bir organizasyon olan İstabl-ı Âmire teşkilâtını kurmuştu. Orhan Gazi döneminde Bursa'daki sarayda bir has ahır vardı. Edirne'deki sarayda bulunan ahırlar ise varlıklarını İstanbul'un fethinin ardından da sürdürmüştü. İstanbul'un II. Mehmed tarafından fethedilmesinden sonra 1465-1478 yılları arasında Yeni Saray (*Sarây-ı Cedîd-i Âmire*) veya Topkapı Sarayı inşa edilmişti. Topkapı Sarayı'nın teşkilâtlarından biri olan İstabl-ı Âmire'nin idarî merkezliğini yapan ve aynı zamanda teşkilâta

adını veren Has Âhûr, ana kaynaklarda da zikredilen kitabesine göre 883 (1478) senesinde yapılmıştı.¹ Has Âhûr, Topkapı Sarayı'nda konum itibariyle ikinci avlunun sol tarafında yer almaktaydı. İkinci avludaki mutfaklara nispetle beş altı metre aşağıda yapıldığı ve duvarlar tarafından perdelenildiği için meydana görünmesi oldukça zordu. Padişahın özel dairesini içine alan üçüncü avluya bir girişi daha vardı. Taş malzemedен ve dikdörtgen şeklinde yapılmıştı; uzunluğu 130 m ve genişliği de 12-13 m kadardı. Üzeri genel olarak düz bir damla örtülmüştü; sadece mîrâhûrun kaldığı odanın bitişiğindeki raht hazinesinin konulduğu mekân kubbeyle kapatılmıştı.²

Istabl-ı Âmire'nin teşkilât organizasyonu ve istihdam edilen personele dair ilk bilgiler II. Mehmed döneminde Has Âhûr'un inşasının da tamamlandığı 883 senesine dek geriye gider. Topkapı Sarayı'ndaki uzmanlık gerektiren farklı işlerle meşgul cemâatlerdeki görevliler ve bunların aldıkları maaşların bulunduğu Safer 883-Muharrem 885 (05.1478-04.1480) tarihleri arasını kapsayan bir mevâcib³ defteri şimdilik tespit edilebilen ilk kayıttır ve önemli veriler içerir. Defterde Safer/Rebiülevvel/Rebiülâhir 883, Şaban/Ramazan/Şevval 883, Cemâziyelevvel/Cemâziyelâhir/Receb 884, Şaban/Ramazan/Şevval 884 ve Zilkade/Zilhice/Muharrem 884-885 dönemlerine ait beş adet mevâcib kaydı yer alır. Bu mevâcib kayıtlarının tamamında da bir cemâat olarak adı verilen Istabl-ı Âmire, Mîrâhûr-ı evvel İlyas Bey'in yönetimindedir. Istabl-ı Âmire cemâati aynı zamanda yaptıkları işler çerçevesinde bölüklere ayrılmıştır.⁴ Mesela Safer/Rebiülevvel/Rebiülâhir

¹ Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, "Osmanlı Sultanları Tarihi", *Osmanlı Tarihleri*, I, çev. Konyalı İbrahim Hakkı, Türkiye yay., İstanbul 1949, s. 362.

² Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi yay., s. 104-105; Abdülkadir Özcan, "Istabl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, XIX, 204.

³ Osmanlı Devleti'nde memur ve askerlere ödenen maaşlara mevâcib denilirdi. Mevâcibler, günlük olarak hesaplanır ve "kış" olarak adlandırılan üçer aylık dönemler halinde ödenirdi. Hicrî ayların taksimine göre tertip edilen kıstlardan birincisi "masar", ikincisi "recec", üçüncüsü "reşen" ve dördüncüsü "lezeze" şeklinde anılırdı. Bunlardan masar, muharrem, safer ve rebülevvel; recec, rebüülâhir, cemâziyelevvel ve cemâziyelâhir; reşen, receb, şâban ve ramazan; lezeze de şevval, zilkade ve zilhicce aylarının kısaltmalarından oluşturulmuştu (Erhan Afyoncu, "Mevâcib", *TDVİA*, XXIX, 418-419).

⁴ Defterdeki S/Ra/R 883 dönemine ait mevâcib kaydı neşredilmiştir bkz. Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmûası (TOEM)*, 49/62, (1335-

883 dönemini kapsayan ilk mevâcib kaydında bölük-i serrâcîn, bölük-i sâyisân (iki bölük), bölük-i na'ı ve sakayân ve arabaciyân, bölük-i harbendegân, bölük-i eşekciyân, bölük-i şütürbânân-ı mâde, bölük-i şütürbânân-ı ner ve bölük-i şütürbânân-ı lök olmak üzere toplam 9 adet bölüğün adı zikredilmiştir.

İstabl-ı Âmire'nin bir müessese olarak teşkilâtlandırıldığı 15. yüzyılın son çeyreğinde II. Mehmed zamanında personel sayısı S/Ra/R 883'te 129 kişi idi. Bu rakam 16. yüzyılda önemli miktarda artış gösterdi. Nitekim yüzyılın başlarında personel sayısı 1.697⁵ iken, ikinci çeyreğinin başlarında 2.837⁶ kişiye ulaştı. Yüzyılın üçüncü çeyreğinin ortalarına gelindiğinde ise personel sayısı ciddi bir artış kaydederek 4.341⁷ kişi oldu. 17. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise önceki yüzyılın üçüncü çeyreğindeki personel sayısına yakındı ve 4.322⁸ kişi idi. Teşkilâtta birim sayıları da personel mevcuduyla paralel bir şekilde giderek arttı. Bu durum muhtemelen teşkilâtın idarî bakımdan Büyük ve Küçük Âhûr şeklinde iki kısma bölünmesindeki en önemli etkendi. Büyük Âhûr, aynı zamanda teşkilâtın da en üst düzeydeki âmiri mîrâhûr-ı evvelin ve Küçük Âhûr, mîrâhûr-ı sâninin sorumluluğu altındaydı. İncelenen dönem içerisinde Büyük Âhûr'da, yerine getirdikleri hizmetler çerçevesinde 9 farklı birim bulunmaktaydı. Bu birimler serrâcîn-i hassa, seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa, müteferriğân-ı ehl-i hiref, hafızân-ı âhûrân ve anbarân-ı hassa, meremmetciyân-ı hassa, korucuyân-ı çayırha-i hassa, esterân-ı palânî, şütürbânân-ı mâde ve ner ile pilbânân-ı hassa idi. Bunun yanı sıra müteferriğân-ı ehl-i hiref çatısı altında muallimân-ı esb, yapukciyân-ı hassa, nakkaşîn-i hassa, şirakciyân-ı hassa, tilbafân-ı hassa, efsârdûzân-ı hassa,

1337), s. 1-25; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Başkanlığı (BOA), *Kamil Kepeçi Tasnifi Defterleri (KK. d.)*, nr. 7154, s. 32-33, 51-52, 67-68, 83-84.

⁵ BOA, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d.)*, nr. 23, vr. 17a; Bilgin Aydın, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Mukayeseli İstatistik Faaliyetleri ve Kanunî Dönemine Ait Bir Mevâcib Defteri", *Yücel Dağlı Anısına*, Turkuaz yay., İstanbul 2011, s. 65

⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 23, vr. 4a; Aydın, *a.g.m.*, s. 70.

⁷ Ömer Lûtfi Barkan, "974-975 (M. 1567-1568) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIX/1-4, (1957-1958), s. 306.

⁸ Ayn Ali Efendi, *Risâle-i Vazîfe-Horân ve Merâtib-i Bendegân-ı Âl-i Osmân*, (nşr. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tablilleri* içerisinde), IX, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1996, s. 95.

mûytâbân-ı hassa, palandûzân-ı hassa, hatabcıyân-ı hassa, kâmcıyân-ı hassa, çilingirân-ı hassa, sağrıçıyân-ı hassa ve müteferriğân-ı hassa; seyisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa çatısı altında madiyân-ı hassa Filibe, Emirgazili, İnönü, Sultanönü ve Karinabad ocakları, tayyân-ı hassa Ada-i Edirne ve Bursa ocakları, na'lîn-i esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa; esterân-ı palanî çatısı altında da tohum-ı himârân ile na'lîn-i esterân palanî birimleri yer almaktaydı. Küçük Âhûr'da ise serrâcîn-i sâni, arabacıyân-ı hassa ve neccârân, seyisân-ı bargirân-ı tavîle, na'lîn-i bargirân-ı tavîle ile hafızân ve korucuyân ve anbarân-ı çayırhâ olmak üzere 5 adet birim mevcuttu.

Bu çalışmada, İstabl-ı Âmire'ye bağlı en kalabalık bölüklerden biri olan serrâcların kökenleri, terfî ve tayinlerinde izlenen silsile-i meratip, bölüklere nefer alım yolları ile teşkilât içerisindeki yeri ele alınacaktır.

1. Serrâcîn-i Hassa

Serrâclar, atlarda kullanılmak üzere zarif, dayanıklı ve kıymetli eyerler ile koşum takımları imâl eden zanâatkarlardı. Serrâclar, sefer esnasında padişahla beraber bulunurlardı. Mîrâhûr-ı evvel ve sanîye bağlı olarak iki sınıflardı. Bunlardan mîrâhûr-ı evvele bağlı olanlara serrâcîn-i hassa veya birinci serrâclar; mîrâhûr-ı sanîye bağlı olanlara serrâcîn-i bargir,⁹ serrâcîn-i bargirân-ı tavîle¹⁰ veya ikinci serrâclar denilirdi.¹¹ İstabl-ı Âmire'nin Topkapı Sarayı'nda bir birim olarak teşkil edildiği erken dönemde serrâcîn-i hassa ve serrâcîn-i sanî şeklinde bir ayırım söz konusu değildi.¹² Daha sonraki safhada İstabl-ı Âmire'nin işlevselliğinin ve personelinin artışıyla mütenâsip olarak Büyük ve Küçük Âhûr'da iki ayrı serrâc grubu hizmet vermeye başladı.

Serrâcîn-i hassanın ayrı bir görevli grubu olarak hizmet vermeye başlamasıyla birlikte bürokratik yapısında gözlemlenen bir diğer husus ise birime verilen adın değişkenlik göstermesiydi. Mevâcib kayıtları incelendiğinde serrâcîn-i hassa 972 (1565) Reşen, 974 (1566-67) Masar,

⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 32; *KK. d.*, nr. 223, s. 83, 102; *KK. d.*, nr. 225, s. 69, 135.

¹⁰ BOA, *KK. d.*, nr. 225, s. 89; *KK. d.*, nr. 236, s. 43, 287; *KK. d.*, nr. 238, s. 18, 75; *KK. d.*, nr. 239, s. 123.

¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu yay. (TTK), Ankara 1988, s. 492-493.

¹² BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 32, 51, 67, 83; Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 20.

Recec, Reşen'de cemâat; 1000 (1592) Reşen ve Lezez, 1002 (1593-94) Recec, 1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen ve Lezez, 1004 (1595-1596) Masar, Recec, Reşen ve Lezez, 1006 (1598) Reşen, 1006 (1598) Lezez, 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen ve Lezez'de bölük olarak zikredilir. Serrâcin-i hassa zümresinin aynı zamanda kendi içerisinde birçok usta ve şakird olmak üzere alt birimleri de bulunuyordu. Mevzûbahis mevâcib dönemlerinde serrâcin-i hassanın usta cemâat ve bölükleri 1-14; şakird bölükleri ise 1-22 adet arasında değişmekteydi. Usta cemâat ve bölükleri ile şakird bölükleri sayılarının gelişimleri de genel olarak yukarı yönlü bir eğilim içerisindeydi.¹³

Serrâcîn-i hassa zümresinin usta cemâat ve bölüklerine İstabl-ı Âmire teşkilâtı içi ve dışından farklı yollarla nefer tedarik edilirdi. Büyük Âhûr'daki mevcut görevliler hakkındaki 1566 senesine ait bir yoklama defterinde serrâcîn-i hassa personelinin kökenlerine dair fikir yürütebilecek toplu sayısal verilere ulaşılabilmektedir. Bu deftere göre, 1566 senesinde serrâcîn-i hassa zümresinin toplam mevcudu 177 kişi idi. Bunların 143'ü teşkilât içi ve 34'ü teşkilât dışından gelmişlerdi. Teşkilât içinden olanların 119'u serrâcîn-i hassa şakirdliği, 7'si arabacıyân-ı hassa, 1'i müteferriğân-ı ehl-i hiref, 5'i seysisân-ı esbân-ı Enderûnî ve Bîrûnî-i hassa, 1'i esterân-ı palânî, 1'i şakirdân-ı mehter-i enderûnî-i hassa, 1'i serrâcîn-i sâni, 1'i serrâcîn-i sâni şakirdliği, 1'i arabacıyân-ı hassa şakirdliğinden; teşkilât dışından olanların ise, 1'i Top Arabacılığı, 1'i müteferrikalık, 2'si Cebehane-i Âmire ve 30'u sanatı, akrabalık ilişkisi, bir devlet adamının kulluğu gibi gerekçelerle padişahın emri üzerine serrâcîn-i hassa zümresine dahil edilmişlerdi.¹⁴ Bu sayısal verilerden de anlaşılacağı üzere serrâcîn-i hassa zümresinde mevcut personelin oransal olarak %80,8'nin teşkilât içinden ve %19,2'sinin teşkilât dışından geldiği görülmektedir. Burada dikkat çeken bir diğer husus serrâcîn-i hassa şakirdliğinden gelenlerin genel toplam içerisindeki oranının %67,2'ye ulaşmasıdır. Dolayısıyla nefer

¹³ BOA, *Bâb-ı Defterî Piyade Mukabelesi Kalemî Defterleri* (D. PYM. d.), nr. 35115, s. 30-32; *Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemî Defterleri* (D. BŞM. d.), nr. 65, s. 14-15, 30-31; *Bâb-ı Defterî Süvari Mukabelesi Kalemî Defterleri* (D. SVM. d.), nr. 36070, s. 14-15; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 89-102, 143-156; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 4-17; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 2-15, 142-153, 292-309, 460-477; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 1b-10a, 81b-90a, 166b-174a, 241b-250b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 2b-11b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 2b-11b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 4-20, 156-174, 320-338, 480-498.

¹⁴ BOA, *Topkapı Sarayı Defterler* (TS.MA. d.), nr. 156, vr. 4b-14b.

kabullerinde önceliğin bizzat serrâcîn-i hassa zümresi tarafından usta-çırak ilişkisi içerisinde yetiştirilen şakirdlere verildiği ve böylelikle bilgi aktarımında bir süreklilik sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Şakirdlerin haricinde teşkilât içi ve hatta dışından gelen neferlerin kökenlerine bakıldığında büyük çoğunluğunun yine serrâcîn-i hassa zümresinin yerine getirmekle mükellef işlere yatkın olmaları bilgi aktarımının önemini destekler mahiyettedir.

Serrâcîn-i hassa zümresine terfi, feragat, becayış, emeklilik, vefat ve sair nedenlerle nefer kaydedilmesi gerektiğinde mîrâhûr-ı evvel bir tezkire ile durumu arzeder ve teklifi onaylanmasının ardından ilgili kişi görevine başlardı.¹⁵ Yeni gelen nefere ayrılan kişiden mahlûle düşen ve daimî kadro tahsisi anlamına gelen gedik verilirdi.¹⁶ Serrâcîn-i hassa zümresine ibtidâdan tayin olunduğunda genellikle 5 akçe yevmiye alınır. Usta cemâat ve bölüklerine ibtidâdan genellikle çırak olan şakirdler geçiş yaparlardı.¹⁷ Teşkilât içi farklı birimlerin usta cemâat ve bölükleri ile hariçten gelindiğinde görev yapılan yerdeki yevmiye esas alınır, başka bir ifadeyle, bu tür geçişlerde ibtidâdan başladığındaki gibi 5 akçe yevmiye alınmazdı.¹⁸ Görevde terfi, kıdem ve herhangi bir yararlı hizmette bulunulduğunda yevmiyeye terakkî¹⁹ alınır. Serrâcîn-i hassa zümresindeki personelin terfi alarak sıklıkla geçiş yaptıkları birimler arasında kapıkulu süvari bölükleri bulunuyordu. Kapıkulu süvari bölüklerine kaydedildiklerinde yevmiyelerine 2 akçe terakkî alırlardı. Serrâcîn-i hassa zümresinde kayıtlyken kademleri gereği veya yararlı hizmetler yerine getirdiklerinde ise yevmiyelerine 1 akçe terakkî verilirdi. Yararlı hizmet kategorisinde genellikle sefer esnasındaki yoldaşlıkları takdir görür ve bu

¹⁵ BOA, *KK. d.*, 214, s. 10; *KK. d.*, nr. 225, s. 221; *KK. d.*, nr. 236, s. 261; *KK. d.*, nr. 238, s. 120, 150, 153, 312; *Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayûn Sicilleri Mühimme Kalemi Defterleri (A. DVNS. MHM. d.)*, nr. 25, hk. 758, s. 70; Fatih Karabulut, *1556-1157 (H. 963-964) Tarîhli Divan-ı Hümayûn Ruûs Defteri (s.126-243) Metin-Değerlendirme-Dizîn*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2015, s. 108.

¹⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 221, s. 141; *KK. d.*, nr. 232, s. 248; *KK. d.*, nr. 235, s. 21; *KK. d.*, nr. 236, s. 177; *KK. d.*, nr. 238, s. 74; *KK. d.*, nr. 235, s. 96; *KK. d.*, nr. 242, s. 343, 395.

¹⁷ BOA, *KK. d.*, 214, s. 10; *KK. d.*, nr. 218, s. 68, 79, 92, 106, 118, 125, 138; *KK. d.*, nr. 220, s. 123, 136; *KK. d.*, nr. 224, s. 217; *KK. d.*, nr. 233, s. 125; *KK. d.*, nr. 236, s. 261; *KK. d.*, nr. 238, s. 60, 143, 184; *KK. d.*, nr. 242, s. 90; Fatih Karabulut, *a.g.t.*, s. 67, 166, 185, 205.

¹⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 47.

¹⁹ Osmanlı Devleti'nde çeşitli idarî ve askerî görevlilere gelirlerine ilave olarak verilen tahsisat olan terakkî hakkında geniş bilgi için bkz. Recep Ahışalı, "Terakkî", *TDVİA*, XL, 479-481.

münasebetle yevmiyeleri artırılırdı.²⁰ Bir vefat durumunda ise personelin hak kazandığı terakkîler hazineye devrolunur ve göreve ibtidâdan başlayanlara terakkîsiz yevmiye verilirdi. Vefat üzerine personelin terakkîleri bazen de hazineye devredilmeden terakkî bekleyen diğer görevlilere tahsis edilebilirdi.²¹ Personele mîrâhûr-ı evvelin tezkireyle teklifi üzerine timar da tevcih olunurdu. Bir kati kural olmamakla birlikte 1 akçe yevmiyeye 1.000 akçelik²² geliri olacak şekilde timar tevcih edilirdi. Yevmiyelerine terakkî aldıklarında tahsis olunan timarın geliri de artardı.²³

Personel serrâcîn-i hassa zümresi içerisinde terfi ettiğinde silsile-i merâtîp üzere birimin üst düzey yöneticiliklerine dek yükselebilirdi.²⁴ Bunun yanı sıra gerektiğinde merkezde ve taşrada farklı birim yahut görevlere tayin edilebilirlerdi. Merkezde İstabl-ı Âmire teşkilâtının diğer birimleri ile kapıkulu süvari bölükleri, dergâh-ı alî çavuşluğu, beytûlmâl eminliği, divân-ı hümayûn kâtipliği geçiş yaptıkları yerler ve görevler arasındaydı.²⁵ Hatta merkezde Eyüp

²⁰ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 31; *KK. d.*, nr. 232, s. 134, 265; *KK. d.*, nr. 235, s. 249, 276; *KK. d.*, nr. 239, s. 135; Tayfun Yeşilbaş, *2 Numaralı Mübimme Defteri (963/1555) Değerlendirme-Transkripsiyon (1-102)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 81.

²¹ Mesela cemâat-i serrâcîn-i hassada görevli Rıdvan b. Abdullah vefat ettiğinde 15 Ra 979 (07.08.1571)'da mahlûle düşen gediği ve 7,5 akçe yevmiyesinden 5 akçesi ibtidâdan bir başkasına; geriye kalan 2,5 akçesinden ise 1,5'i Küçük Âhûr serrâclarından Abdullah oğlu Mustafa'ya ve 1'i hafız-ı ambar Murad oğlu Süleyman'a terakkî olarak verilmişti (BOA, *KK. d.*, nr. 221, s. 182).

²² Mesela Mîrâhûr-ı evvel Nuh Ağa'nın arzı üzerine 16,5 akçe yevmiye alan hassa serrâclardan Mustafa b. Murtaza'ya 15 N. 1001 (15.06.1593)'de 16.000 akçelik geliri olan timar tevcih edilmişti (BOA, *KK. d.*, nr. 253, s. 96).

²³ BOA, *KK. d.*, nr. 215, s. 135; *KK. d.*, nr. 225, s. 386; *KK. d.*, nr. 236, s. 374, 394; *KK. d.*, nr. 239, s. 368; *KK. d.*, nr. 242, s. 90; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 2089, s. 200; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 37, hk. 344, s. 33.

²⁴ Büyük Âhûr'da görev yapan personelin 1566 senesine ait yoklama defterinde serrâcîn-i hassa zümresinin üst düzey yöneticilerinden biri olarak kaydedilen Cafer'in kariyeri terfilerdeki silsile-i merâtîbi göstermesi bakımından iyi bir örnek teşkil etmektedir. Buna göre, II. Bayezid döneminde Hasan Bey mîrâhûr-ı evvel ve Kasım Bey emîn-i cev iken serrâc şakirdliğiyle kariyerine adım atan Cafer, daha sonraki süreçte sırasıyla serrâclık, bargir rahtvânlığı (rahtvân-ı sâni) ve rahtvân-ı haslığa terfi etmişti (BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 4b).

²⁵ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 31; *KK. d.*, nr. 218, s. 90; *KK. d.*, nr. 221, s. 77; *KK. d.*, nr. 235, s. 221; *KK. d.*, nr. 236, s. 21; *KK. d.*, nr. 238, s. 59; *KK. d.*, nr. 239, s. 68, 292, 402; *KK. d.*, nr. 242, s. 395; *MAD. d.*, nr. 7534, s. 1745.

Camii'nin şeyhliği gibi ilginç görevlere tayin olunan personel dahi bulunmaktaydı.²⁶ Taşrada ise Büyük ve Küçük Âhûr'a bağlı voynukların çeribaşılığı, kale kethüdalığı, devlete ait maden ocaklarının yöneticiliği gibi görevlere gönderilirdi.²⁷ Personelin taşradaki çeşitli işleri yerine getirmesi için görevlendirildiği de olurdu. Bu çerçevede hayvan, arpa, saman temin ederek İstanbul'a yollanmasının takibi;²⁸ Istabl-ı Âmire'ye ait hassa çayırların vakti geldiğinde otunun biçtirilip kurutulularak ambarlara nakline nezaret;²⁹ yine hassa çayırların biçilmesi ve ambarlara naklinde lâzım olan araba, tırpancı, tarakçı gibi malzeme ve işçilerin tedariki;³⁰ taşrada Istabl-ı Âmire'nin ahırlarında veya herhangi bir nedenle dışarıda farklı yerleşim yerlerinde kışlamak zorunda kalan hayvanlara arpa ve saman temini;³¹ Istabl-ı Âmire'nin taşrada zarar gören ahırlarının tamiri³² ve gayrimüslimlerin devlete ödedikleri haraç vergisinin toplanması ve resmî muâmelatının yürütülmesi yerine getirdikleri vazifeler arasındaydı.³³ Bu vazifeleri yerine getirdikleri esnada bir usulsüzlük yapmaları veya reâyayla aralarında anlaşmazlık çıkması durumunda ise devlet meselenin takibâtını yaparak gerekli önlemi alırdı.³⁴

²⁶ Nitekim Eyüp Camii şeyhi Hasan Helvaî'nin vefatı üzerine yerine 23 Za 963 (28.09.1556)'te serrâcîn-i hassada nakkaş olan İbrahim b. Halil görevlendirilmişti (Fatih Karabulut, *a.g.t.*, s. 109).

²⁷ BOA, BOA, *KK. d.*, nr. 213, s. 137; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 1, hk. 160, 189, s. 37, 41; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 1280, 1372, s. 126, 134; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 85, s. 10. Fatih Karabulut, *a.g.t.*, s. 201.

²⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 233, s. 52; BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 445, 490; *MAD. d.*, nr. 7534, s. 267, 786, 873, 977; 1056; Murat Yazıcı, *39 Numaralı Mübimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 119-240)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, s. 127-128; *7 Numaralı Mübimme Defteri (975-976/ 1567-1569)*, I, yay. haz. Hacı Osman Yıldırım-Vahdettin Atik-Murat Cebecioğlu-Hasan Çağlar-Mustafa Serin-Osman Uslu-Numan Yekeler, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Ankara 1998, s. 428.

²⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 944, 1181; *KK. d.*, nr. 67, s. 1145; *MAD. d.*, nr. 7534, s.100, 1734.

³⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1348; *KK. d.*, nr. 67, s. 1145, 1148.

³¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7534, s. 230, 924, 1545; *MAD. d.*, nr. 2775, s. 1894; *KK. d.*, nr. 67, s. 534.

³² BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 39, 403.

³³ BOA, *KK. d.*, nr. 67, s. 608.

³⁴ *7 Numaralı Mübimme Defteri*, I, s. 274, 315; *12 Numaralı Mübimme Defteri (978-979/1570-1572)* <Özet-Transkripsiyon ve İndeks> I, yay. haz. Hacı Osman Yıldırım vd., s. 314-315, Ömer

Serrâcîn-i hassa zümresinin en önemli personel kaynağını teşkil eden şakird bölüklerine ihtiyaç hâlinde teşkilât içi ve dışından nefer temin edilirdi. Büyük Âhûr'daki görevlilerin mevcutları ve kökenleri hakkında önemli veriler ihtiva eden 1566 senesine ait yoklama defteri bu hususta genel bir değerlendirme yapılmasına imkân tanımaktadır. Bu defterdeki verilere göre hassa şakirdlerin 1566 senesinde mevcudu toplam 159 kişi idi. Bunların kökenlerine bakıldığında 150'sinin teşkilât dışından ve 9'nun teşkilât içerisinde hassa serrâc bölüğüne kaydedildikleri görülmektedir. Teşkilât dışından gelenlerin 32'si İstabl-ı Âmire'deki akrabalık ilişkisi, 4'ü sanatı, 28'i kul, kuloğlu veya kul kardeşi, 17'si hariçten, 42'si acemi oğlanı, 1'i Top Arabacılığı, 26'sı İstabl-ı Âmire dışında çeşitli birimlerdeki görevlilerle akrabalık ilişkisi nedeniyle; teşkilât içinden gelenlerin ise 1'i serrâcîn-i sâni serrâclığı, 1'i arabacıyân-ı hassa, 1'i kürsîdâr şakirdliği, 2'si seyis şakirdliği, 1'i deveci şakirdliği, 1'i harbende şakirdliği ve 2'si seyislikten hassa şakirdliğe geçiş yapmışlardı. Bu verilerden anlaşılacağı üzere hassa şakirdlerin kökenleri oransal olarak kul, kuloğlu ve kul kardeşlerini de dahil edersek %44'ü devşirme, %36,5'i teşkilât içi veya dışındaki akrabalık bağlantısı, %2,5'i sanatı, 10,5'i hariçten, 0,6'sı Top Arabacılığı ve 5,6'sı teşkilât içi diğer birimler şeklinde bir dağılıma sahipti.³⁵

Şakird bölüklerine terfi, feragat, becayış, vefat gibi nedenlerle teşkilât içi veya dışından nefer kaydedilmesi gerektiğinde izlenen usûl de genel olarak usta cemâat ve bölüklerindeki benzerlik gösterirdi. Mîrâhûr-ı evvel bir tezkireyle durumu arz eder ve onaylanmasını müteakip ilgili kişi görevine başlardı.³⁶ Bölüklere kaydedilen şakirdlere usta cemâat ve bölüklerindeki gibi

Döşemetaş, *27 Numaralı Mübimme Defteri'nin Özet, Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (1-140)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, s. 206; Abbas Gök, *62 Numaralı Mübimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 135-271)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2021, s. 246-247.

³⁵ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 156, vr. 10b-14b.

³⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 32, 80, 96, 129; *KK. d.*, nr. 220, s. 123, 136; *KK. d.*, nr. 222, s. 35; *KK. d.*, nr. 225, s. 16, 64, 93, 147, 166, 198, 205, 213, 231, 275, 325, 384; *KK. d.*, nr. 236, s. 254, 355; *KK. d.*, nr. 238, s. 42, 43, 88, 184, 187, 190, 201, 210; Yeşilbaş, *a.g.t.*, s. 186.

kadro tahsisi için gedik verilirdi.³⁷ Şakird bölüklerinde ibtidâdan göreve başlandığında genellikle 1 akçe yevmiye alınır.³⁸ Bununla birlikte zaman zaman 1 akçe yevmiyeden fazlasıyla başlatılanlar da olurdu. Ancak şakird bölüklerine 1 akçeden fazla yevmiyeyle kaydedilenlerin özel bir durumlarının olduğu ve bunun birimin genel bürokratik işleyişini yansıtmadığı belirtilmelidir.³⁹ Şakirdlere usta cemâat ve bölüklerdeki gibi mîrâhûr-ı evvelin tezkireyle teklifi üzerine timar da tevcih edilirdi. Kanunları üzere ibtidâdan tevcih edilen timarın geliri genellikle 3.000 akçe idi.⁴⁰ Bununla birlikte daha fazla gelire sahip timar verildiği de olurdu.⁴¹ Şakirdler görevde terfi, kıdem ve özellikle seferlerde yararlı hizmetlerde bulduklarında yevmiyelerine terakkî alırlardı. Usta cemâat ve bölüklerine geçtiklerinde, yukarıda da ifade edildiği üzere, yevmiyeleri 5 akçeye yükselirdi. Seferler sırasında yararlı hizmetlerde bulunmalarının karşılığı genellikle yevmiyelerine 0,5-1 akçe terakkî idi.⁴² Yaptıkları hizmetin içeriğine göre eğer görevde terfi alırlarsa yevmiyelerine aldıkları terakkî artardı.⁴³ Yine yerine getirdikleri hizmetin önemine göre tevcih edilen timarın geliri de artış gösterebilirdi.⁴⁴ Şakirdlerin bölükler halinde bir birim olarak teşkilâtlandırılmalarının ana nedeni usta cemâat ve bölüklerine yetişmiş personel temin edilmesi idi. Dolayısıyla terfi ettiklerinde

³⁷ BOA, *KK. d.*, nr. 221, s. 62; *KK. d.*, nr. 225, s. 82, 166; *KK. d.*, nr. 238, s. 142; *KK. d.*, nr. 239, s. 408; *KK. d.*, nr. 242, s. 79, 178; *KK. d.*, nr. 253, s. 83.

³⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 32, 80, 87, 96, 129; *KK. d.*, nr. 220, s. 123, 136; *KK. d.*, nr. 222, s. 35; *KK. d.*, nr. 225, s. 16, 64, 93, 147, 166, 198, 203, 213, 231, 275, 325, 384; *KK. d.*, nr. 236, s. 254; *KK. d.*, nr. 238, s. 42, 43, 88, 142, 184, 187, 190, 201, 210; Yeşilbaş, *a.g.t.*, s. 186; Fatih Karabulut, *a.g.t.*, s. 166, 205.

³⁹ Mesela daha evvel Hıristiyan olan Mustafa Rum, İslamiyet'e geçmesi üzerine 18 Ca. 963 (30.03.1556)'te 2 akçe yevmiyeyle serrâc şakirdliğine alınmıştı (Yeşilbaş, *a.g.t.*, s. 149).

⁴⁰ BOA, *KK. d.*, nr. 220, s. 286; *KK. d.*, nr. 225, s. 89, 105, 229; *KK. d.*, nr. 233, s. 34, 29, 140; *KK. d.*, nr. 234, s. 104, 109; *KK. d.*, nr. 236, s. 23, 203; *KK. d.*, nr. 238, s. 25, 166, 189, 229; *KK. d.*, nr. 239, s. 50, 182; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 65, hk. 838, s. 201.

⁴¹ Mesela hassa şakirdlerden Nuh Bosna ve Receb Abdullah'a 29 Ra. 966 (09.01.1559)'da 4.000'er akçelik geliri olan timar verilmişti (BOA, *KK. d.*, nr. 216, s. 62).

⁴² BOA, *KK. d.*, nr. 235, s. 44, 97, 151, 198; *KK. d.*, nr. 237, s. 58.

⁴³ Mesela hassa şakirdlerden 3 akçe yevmiye alan Halil Abdullah sefer esnasındaki *ziyade yoldaşlığı* nedeniyle 10 akçe yevmiyeyle 15 Ra. 988 (30.04.1580)'de kapıkulu süvarilerinin sol ulûfecileri bölüğüne terfi ettirilmişti (BOA, *KK. d.*, nr. 235, s. 176).

⁴⁴ BOA, *KK. d.*, nr. 221, s. 64; Kenan Kaya, *11 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H. 978-986/1570-1578) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 98.

geçiş yaptıkları birimlerin başında kendi usta cemâat ve bölükleri geliyordu. Bununla birlikte şakirdlikten teşkilât içi ve dışındaki farklı birim veya görevlere gittikleri de olurdu. Kendi usta cemâat ve bölükleri haricindeki bu geçişler bir terfi veya becayiş üzerine gerçekleşebilirdi. Şakirdlerin teşkilât içerisinde serrâcîn-i sâni, arabacıyan-ı hassa, esbân-ı enderûnî-i hassa, hafız-ı ahırlık, hassa çayır koruculuğu; teşkilât dışında ise, kapıkulu süvari bölükleri, ehl-i hiref cemâati, dergâh-ı alî müteferrikalığı, çavuşluğu ve kapıcılığı geçiş yaptıkları bazı birim ve görevler arasındaydı.⁴⁵ Yine talepleri hâlinde gedik tevcih edilip gönüllü askeri⁴⁶ olarak bölüklerinden ayrılabilirlerdi.⁴⁷ Bunların yanında İstabl-ı Âmire'ye ait hassa koruların iltizamla işletmeciliğini üstlenenlere de rastlanmaktaydı.⁴⁸ Şakirdler görevlerini layıkıyla yerine getirmedikleri takdirde ise bölükleriyle ilişkileri kesilir ve yerlerine yeni neferler kaydedilirdi.⁴⁹

Yukarıda da zikredildiği üzere, incelenen dönem içerisinde serrâcîn-i hassa cemâat ve bölükleri ile şakird bölüklerinin sayıları sırasıyla 1-14 ve 1-22 arasında değişkenlik göstermekteydi. Aşağıdaki Tablo 1'de görüleceği üzere incelenen dönem içerisinde serrâcîn-i hassa cemâat ve bölüklerinde görev yapan usta personelin sayısı 11-294 arasında değişmekteydi. En az 883 (1478-79) Ş, N, L ile 884 (1480) Za, Z/ 885 (1480) M. ve en fazla 1008 (1600) Reşen'de personel görev yapmıştı. Hassa serrâcların yevmiyelerinin toplamı ise 38-4.392,5 akçe arasında idi. En az 974 (1567) Reşen ve en fazla 1008 (1600) Reşen'de yevmiye ödemesi yapılmıştı. Şakirdlerin sayıları da 3-437 arasında değişmekteydi. 883 (1478) S, Ra, R; 883 (1478-79) Ş, N, L; 884

⁴⁵ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 41, 80, 97; *KK. d.*, nr. 222, s. 35; *KK. d.*, nr. 225, s. 6, 61, 361; *KK. d.*, nr. 235, s. 176; *KK. d.*, nr. 236, s. 330; *KK. d.*, nr. 242, s. 359; *KK. d.*, nr. 253, s. 174.

⁴⁶ Osmanlı Devleti'nde gönüllü askerlik hakkında bkz. Abdülkadir Özcan, "Gönüllü", *TDVİA*, XIV, 152-154; Halil İnalçık, "Gönüllü", *EF*, II, 1120-1121; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 675-676.

⁴⁷ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 87, 112.

⁴⁸ Mesela Filibe ve Tatarpazarı kazalarında bulunan hassa koruların iltizamla işletmeciliği üç seneliğine 200.000 akçe bedelle talebi üzerine hassa serrâc şakirdi olup 1,5 akçe yevmiye alan Mehmed b. Süleyman'a verilmişti. Bu münasebetle Mehmed b. Süleyman'a aynı zamanda hassa serrâclık gediği tevcih olunarak yevmiyesi 5 akçeye çıkarılmıştı (BOA, *MAD. d.*, nr. 7534, s. 1512).

⁴⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 238, s. 52.

(1479) Ca, C, B; 884 (1479-80) Ş, N, L; 884 (1480) Za, Z/885 (1480) M.'de ayrı bir şakird bölüğü bulunmamaktaydı. Şakirdlerin yevmiyelerinin toplamı 2-766 akçe arasında değişmekteydi. En az 974 (1567) Reşen ve en fazla 1004 (1595-96) Recec'de yevmiye ödenmişti.

Tablo 1. Serrâcîn-i Hassa Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
883 (1478) S, Ra, R ⁵⁰	13	-	13	58,5	-
883 (1478-79) Ş, N, L ⁵¹	11	-	11	45,5	-
884 (1479) Ca, C, B ⁵²	17	-	17	61,5	-
884 (1479-80) Ş, N, L ⁵³	16	-	16	64,5	-
884 (1480) Za, Z/885 (1480) M ⁵⁴	11	-	11	40	-
972 (1565) Reşen ⁵⁵	51	31	82	218	31

⁵⁰ Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 20.

⁵¹ BOA, KK. d., nr. 7154, s. 32.

⁵² BOA, KK. d., nr. 7154, s. 51.

⁵³ BOA, KK. d., nr. 7154, s. 67.

⁵⁴ BOA, KK. d., nr. 7154, s. 83.

⁵⁵ BOA, D. PYM. d., nr. 35115, s. 30-32.

974 Masar (1566) ⁵⁶	20	10	30	53,5	9
974 Recec (1566-67) ⁵⁷	28	11	39	88,5	11
974 (1567) Reşen ⁵⁸	15/19	3/8	18/27	38/53,5	2/8
974 (1566-67) ⁵⁹	177	159	336	2.107	402
1000 (1592) Reşen ⁶⁰	221	250	471	2.845	285,5
1000 (1592) Lezez ⁶¹	223	330	553	2.921	382
1002 (1593-94) Recec ⁶²	219	320	539	2.870,5	361

⁵⁶ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 14-15.

⁵⁷ BOA, *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 14-15

⁵⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 17870, s. 1; *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 30-31.

⁵⁹ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 1b-6a. Defter eksik olduğundan içerisinde sene ve kıst bilgisi bulunmamaktadır. Arşiv kataloğunda defter için 13 C. 1008 (31.12.1599) tarihi verilmiştir. Ancak defterin tarihlendirilmesi ile ilgili bu bilginin ihtiyatla karşılanması gerekmektedir. Nitekim, defterin içeriğinden o sıradaki mîrâhûr-ı evvelin Yakub Ağa olduğu anlaşılmaktadır. Tertip tarihi 21 S. 974 (07.09.1566) olarak verilen bir başka defterde de yine Mîrâhûr-ı evvel Yakub Ağa'nın adı zikredilmektedir (*TS.MA. d.*, nr. 156, s. 2,4). Dolayısıyla *TS.MA. d.*, nr. 9999'un 1008 (1599)'den ziyade 974 (1566-67) yahut birkaç sene öncesi veya sonrasında tertip edilmiş olabileceği belirtmelidir. Yukarıdaki tabloda defterin tahmin edilen tertip senesi kullanılmıştır.

⁶⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 89-102. Defterin bu kısımda şakirdlerin kaydedildiği sayfalarında eksiklik mevcuttur.

⁶¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 143-156.

⁶² BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 4-17.

1003 (1594) Masar ⁶³	239	317	556	2.938	356,5
1003 (1594-95) Recec ⁶⁴	220	323	543	2.903,5	368,5
1003 (1595) Reşen ⁶⁵	276	413	689	3.622,5	753,5
1003 (1595) Lezez ⁶⁶	280	418	698	3.694	748,5
1004 (1595) Masar ⁶⁷	263	432	695	3.870	763
1004 (1595-96) Recec ⁶⁸	283	437	720	3.842	766
1004 (1596) Reşen ⁶⁹	283	434	717	3.898	748,5
1004 (1596) Lezez ⁷⁰	249	323	572	3.237	534
1006 (1598) Reşen ⁷¹	290	430	720	4.091	685,5

⁶³ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 2-15.

⁶⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 142-153.

⁶⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 292-309.

⁶⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 460-477.

⁶⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 1b-10a.

⁶⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 81b-90a.

⁶⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 166b-174a.

⁷⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 241b-250b.

⁷¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 2b-11b.

1006 (1598) Lezez ⁷²	291	433	724	4.268	661,5
1008 (1599) Masar ⁷³	287	414	701	4.272,5	603,5
1008 (1599-1600) Recec ⁷⁴	293	427	720	4.358	635
1008 (1600) Reşen ⁷⁵	294	407	701	4.392,5	582
1008 (1600) Lezez ⁷⁶	241	417	658	3.195	609

Serrâcîn-i hassa zümresinin âmiri kethüda-i has adı verilen bir görevli idi. Bu makamın İstabl-ı Âmire'nin teşkil olunduğu erken dönem ile teşkilâtın bürokratik yapısının olgunlaştığı sonraki süreçte adı ve ifa ettiği vazife bazı farklılıklar barındırır. Şöyle ki, erken dönem mevâcib kayıtlarında Büyük ve Küçük Âhûr ayrımı olmadığından bu görevlinin adı kethüda şeklinde verilir. Bu dönemki kayıtlarda kethüdanın serrâcların âmiri olduğuna dair sarih bir ibare de yer almamaktadır. Kethüda, emîn-i cev ve kâtib-i cevle birlikte mîrâhûrun ardından İstabl-ı Âmire'nin üst düzey yöneticilerinden biri olarak gösterilmiştir.⁷⁷ Teşkilâtın bürokratik yapısının olgunlaşmasını müteakip ise serrâcîn-i hassa cemâati veya bölüğünün âmiri hâline evrilmiştir. Kethüda-i has, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren serrâcîn-i hassadaki alt

⁷² BOA, *MAD. d.*, nr. 188, vr. 2b-11b.

⁷³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 4-20.

⁷⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 156-174.

⁷⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 320-338.

⁷⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 480-498. Defterde bu kıstın usta bölüklerinin kaydedildiği kısmında eksiklik mevcuttur.

⁷⁷ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 32, 51, 67, 83; Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 20.

birimlerin çoğalmasıyla birlikte en kıdemli personelin yer aldığı birinci bölüğün yöneticiliğini de yapmaya başlamıştır. Aşağıdaki Tablo 2’de incelenen dönemde görev yapan kethüda veya kethüda-i haslardan tespit edilebilenlerin adları, aldıkları günlük ücretleri ve yöneticiliğini yaptıkları birimleri bulunmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere kethüda-i hasların günlük ücretleri 7-93 akçe arasında değişmektedir. En düşük ücreti 974 (1566) Recec’de Kethüda Mehmed ve en yüksek ücreti de 974 (1566-67)’te Kethüda-i has Mahmud Çelebi almıştır.

Tablo 2. Kethüda-i Hasların Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri

Yevmiye Dönemi	Adı	Yevmiyesi (Akçe)	Birimi
883 (1478-79) S, Ra, R-Ş, N, L/ 884 (1479-80) Ca, C, B-Ş, N, L-Za, Z/ 885 (1480) M ⁷⁸	Kethüda Mehmed Çelebi	14	Cemâat-i İstabl-ı Âmire
972 (1565) Reşen ⁷⁹	Kethüda Behram	16	Cemâat-i Serrâcîn-i Hassa
974 (1566-67) ⁸⁰	Kethüda-i Has Mahmud Çelebi	93	Bölük-i Serrâcîn-i Hassa
974 (1566-67) Masar, Reşen/974 (1566) Recec ⁸¹	Kethüda Mehmed	7	Cemâat-i Serrâcîn-i Hassa

⁷⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 32, 51, 67, 83; Ahmed Refik, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, s. 20.

⁷⁹ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 30.

⁸⁰ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 1b.

⁸¹ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 14, 30; *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 14.

1000 (1592) Reşen ⁸²	Kethüda-i Has Ahmed b. Musa	57	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü
1000 (1592) Lezez ⁸³	Kethüda-i Has Ahmed b. Musa	60	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü
1002 (1593-94) Recec ⁸⁴	Kethüda-i Has Ahmed b. Musa	63,5	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü
1003 (1594-95) Masar, Recec, Reşen ⁸⁵	Kethüda-i Has Mustafa b. Mustafa	55	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü
1003 (1595) Lezez/1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen, Lezez ⁸⁶	Kethüda-i Has Ali b. Cafer	63	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü
1006 (1598) Reşen/ 1006 (1598) Lezez ⁸⁷	Kethüda-i Has Ali b. Cafer	71	Serrâcîn-i Hassa Birinci Bölüğü
1008 (1599-1600)	Kethüda-i Has Ali	75	Serrâcîn-i Hassa

⁸² BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 89.

⁸³ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 143.

⁸⁴ BOA, *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 4.

⁸⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 2, 142, 292.

⁸⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 460; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 1b, 81b, 166b, 241b.

⁸⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 190, vr. 2b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 2b.

Recec, Reşen, Lezez ⁸⁸	b. Cafer		Birinci Bölüğü
-----------------------------------	----------	--	----------------

Serrâcîn-i hassa zümresine eklenen bir diğer yönetici ise emin-i cev (arpa emini) idi. Topkapı Sarayı'ndaki dört eminlikten biri olan emin-i cev, Bîrûn ricalindendi ve haccgân-ı divân-ı hümayûn rütbesine sahipti.⁸⁹ Emin-i cev, Istabl-ı Âmire ve hayvanlar için ihtiyaç duyulan her türlü malzemenin satın alınması, dağıtılması ve muhasebesinin tutulmasından sorumluydu. Bu ihtiyaç duyulan malzemeler arasında arpa, saman, ot, nal, mıh, binit takımı, zeytin yağı gibi ürünler bulunmaktaydı.⁹⁰ Emin-i cevin, ihtiyaç duyulan malzemeleri temin etmek ve bahariye ile kasımiye denilen yaz ve kış mevsimlerinde atların örtülerini değiştirmek için yapacağı masraflar her sene hazineden karşılanırdı ve kendisine verilen bu tahsisata *arpa-bahâ* denilirdi.⁹¹ Emin-i cevin sefer sırasında iş yükü daha da artardı. Seferde mîrâhûrun tezkiresine istinaden emrettiği miktar kadar sefere katılanlara arpa, saman, ot dağıtır; at ve sair hayvanların yiyeceklerinde herhangi bir sıkıntı yaşanmamasına dikkat eder; daha fazla yük hayvanına ihtiyaç duyulduğunda tedarik etmek için talepte bulunur; ordu kışlayacaksa ilave arpa ve diğer ihtiyaç malzemelerinin siparişini verirdi.⁹² Sulh zamanında ise İstanbul'a gelen elçi, beylerbeyi ve sancak beyi gibi görevlilerin hayvanlarına yem tedarik ederdi. Emin-i ceve işlerinde emri altındaki kâtib-i cev, ruznamçeci ve arpacılar yardımcı olurlardı. Bunlardan arpacıların sayısı 16. yüzyılın sonlarında 200 kişi idi.⁹³

Emin-i cev, Istabl-ı Âmire'nin erken dönem mevâcib kayıtlarında herhangi bir alt birime dahil edilmeden teşkilâtın tamamının yöneticisi konumunda gösterilmiştir. Buna karşılık daha sonraları teşkilâtın Büyük ve

⁸⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 156, 320, 480.

⁸⁹ Mehmet İpşirli, "Arpa Emini", *TDVİA*, III, 392; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 387; Reşad Ekrem Koçu, "Arpa Emini, Arpa Eminliği", *İstanbul Ansiklopedisi*, II, 1053-1054.

⁹⁰ Dingaç, *a.g.e.*, s. 48.

⁹¹ İpşirli, *a.g.m.*, 392.

⁹² Dingaç, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁹³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 387.

Küçük Âhûr olarak iki kısma ayrılmasıyla serracîn-i hassa zümresine eklenmiştir. 16. yüzyılın sonlarına doğru serracîn-i hassa zümresindeki alt birimlerin artmasıyla birlikte de en kıdemlilerinden olan birinci bölüğe geçmiştir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla serracîn-i hassa birimi onun resmî bağlı olduğu ve maaşını aldığı yerdir. Nitekim, Küçük Âhûr'a ait mevâcib kayıtlarında da görevdeki emin-i cevlerin adlarının zikredilmesi sorumluluğunun yalnızca Büyük Âhûr'la sınırlı kalmadığını⁹⁴ ve teşkilâtın tamamının işleriyle ilgilendiğini göstermektedir. Diğer taraftan, mevâcib kayıtlarında yardımcılarından ruznamçeci ve arpacılara dair bir veri bulunmazken, kâtib-i cevle ilgili vardır. Ancak kâtib-i cev mevâcib kayıtlarında, emin-i cevden farklı olarak serracîn-i hassa zümresinin içerisine katılmamıştır. Kâtib-i cevın adı, unvanı ve aldığı günlük ücret, erken dönemde kethüda ve emin-i cevle birlikte ilgili kıstın başlığı ile serracîn-i hassa cemâati veya bölüğü başlığının arasına ve ilerleyen dönemde de aynı yere müstakil olarak kaydedilmiştir. İncelenen dönemde emin-i cevlerin aldıkları günlük ücretler yukarı yönlü bir eğilim içerisindedir. Emin-i cevlerin günlük ücretleri 15-95 akçe arasında değişmektedir. En düşük 883 (1478-79) S, Ra, R; Ş, N, L'de Ahmed Çelebi'ye ve en yüksek de 1006 (1598) Lezez/1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez'de İsa b. Hayreddin'e günlük ücret ödenmiştir. Kâtib-i cevlerin günlük ücretleri ise 8-97 akçe arasındadır. En düşük ücret 884 (1479-80) Ca, C, B; Ş, N, L; Za, Z, 885 (1480) M.'de Mustafa'ya ve en yüksek ücret 974 (1566-67)'te Hüseyin'e verilmiştir.⁹⁵

Serracîn-i hassa zümresinin diğer yöneticileri rahtvân-ı has, kürsîdâr ve seroda idi. Rahtvân-ı has, padişahın *raht-ı hümayûn* adı verilen mücevherle tezyinli eyer takımlarına nezaret ederdi. Bu görevliye rahtvân-ı evvel veya rahtvân ağası da denilirdi. Rahtvân-ı has, terfi aldığında Küçük Âhûr'un kethüdalığına getirilirdi. Ondan boşalan vazifeye mîrâhûr-ı sâniye bağlı olan

⁹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 4; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 311b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 116; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 58.

⁹⁵ Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", s. 20; BOA, *KK. d.*, nr. 7154, s. 32, 67, 83; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 1b; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 89, 143; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 4; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 2, 142, 292, 460; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 1b, 81b, 166b, 241b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 2b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 2b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 4, 156, 320, 480.

rahtvân-ı sâni geçer ve kürsîdâr ise rahtvân-ı sâniğe tayin edilirdi.⁹⁶ Kürsîdâr, İstabl-ı Âmire’de padişaha mahsus kırmızı çuka ve kadife kaplı *kürsî-i hümayûn* adı verilen iskemleyi hazırlayıp getirmekle görevli idi. Padişah atla bir yere gideceği zaman bu iskemleyi kullanarak kolaylıkla hayvana binmesi mümkün olurdu. Kürsîdâr, terfi aldığı anda rahtvân-ı sâniğe tayin edilirdi.⁹⁷ Seroda da serrâcîn-i hassa zümresinin yöneticileri arasındaydı ve terfi aldığı anda kürsîdârlık görevine atanırdı.⁹⁸ Mevâcib kayıtları incelendiğinde erken dönemden itibaren rahtvân-ı has, kürsîdâr ve serodanın serrâcîn-i hassa zümresine dahil edildikleri görülür. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise serrâcîn-i hassanın birinci bölümüne kaydedilmişlerdir. Dönem içerisinde rahtvân-ı hasa 6-90 akçe arasında günlük maaş ödenmişti. En düşük ücret 974 Masar, Recec, Reşen (1566-67)’de Mehmed’e ve en yüksek 974 (1566-67)’te Cafer’e verilmişti. Bazı mevâcib kayıtlarında “*iskemleî, iskemleci*”⁹⁹ şeklinde geçen kürsîdâra ise, 6-50 akçe arasında günlük maaş ödenmişti. En düşük ücret 974 (1566-67) Masar, Recec, Reşen’de Hacı Pervane’ye, en yüksek 1008 (1599-1600) Masar, Recec, Reşen, Lezez’de Mehmed b. İsmail’e verilmişti. Serodanın da tespit edilebildiği kadarıyla günlük maaşı 19-41,5 akçe arasında değişmekteydi. En düşük ücreti 1003 (1594-95) Masar, Recec’de Mustafa b. Ahmed ve en yüksek 1004 (1596) Lezez’de Mehmed b. İsmail almıştı¹⁰⁰

⁹⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 493-494; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 6-7; Meselâ kethüda-i sâni Nasuh vefat ettiğinde yerine 24 N. 971 (06.05.1564) tarihinde rahtvân-ı has İlyas Bosna atanmış; rahtvân-ı sâni İskender Pirî rahtvân-ı has ve kürsîdâr Mustafa rahtvân-ı sâni olmuştu (BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 159-160).

⁹⁷ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 159-160; İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2010, s. 728; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 345.

⁹⁸ Mesela 6 B 1003 (17.03.1595)’te seroda-i serrâcîn-i hassa Mustafa b. Ahmed, Osman b. Ahmed’den boşalan kürsîdârlık görevine tayin olunmuştu. Serodalığa ise hassa saraçların altıncı şakird bölümünden Mustafa b. Murad getirilmişti (BOA, *MAD. d.*, 6130, s. 292).

⁹⁹ Mesela bkz. BOA, *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 14; *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 14, 30; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 2a.

¹⁰⁰ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 2921-1, vr. 24b; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 1b; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 89, 143; *D. BŞM. d.*, nr. 110, s. 4; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 2, 142, 292, 460; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 1b, 81b, 166b, 241b; *MAD. d.*, nr. 190, vr. 2b; *MAD. d.*, nr. 188, vr. 2b; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 4, 156, 320, 480; *D. BŞM. d.*, nr. 65, s. 14, 30; *D. SVM. d.*, nr. 36070, s. 14.

2. Serrâcîn-i Sâni

Yukarıda serrâcîn-i hassa kısmında da ifade edildiği üzere serrâclar, İstabl-ı Âmire'ye bağlı ahırlarda bulunan atlar için eyer ve koşum takımları imâl ederlerdi. Sefere çıkıldığında da padişahın yanında yer alırlardı. Serrâclar, iki sınıfa ayrılıyorlardı. Bunlardan ilki olan serrâcîn-i hassa Büyük Âhûr, serrâcîn-i sâni Küçük Âhûr çatısı altında hizmet veriyordu. İstabl-ı Âmire'nin teşekkülü safhasında iki ayrı sınıf hâlinde serrâc birimi bulunmamaktaydı. 16. yüzyılın ortalarından itibaren mîrâhûr-ı sâniye bağlı olarak Küçük Âhûr'da da ikinci serrâc birimi hizmet vermeye başladı. Dönemin mevâcib defterlerinde serrâcîn-i sâni biriminin adı 972 (1565) Reşen kıstı haricinde bölük olarak kaydedilmiştir. Birimin mevâcib defterlerinin tamamında hem usta hem de şakird bölüğü vardır. Usta bölüklerinin sayısı 972 (1565) Reşen ve 974 (1566-67)'de 1 adet iken, diğer kıstlarda 6 olarak değişmeden kalmıştır. Şakird bölüklerinin sayısı da 1-8 arasında değişmiştir.¹⁰¹

Serrâcîn-i sâni zümresine ihtiyaç hâlinde çeşitli kaynaklardan nefer tedarik edilmekteydi. Bu konuda Küçük Âhûr'da mevcut personel hakkında muhtemelen 1565 senesinde tertip edilen bir yoklama defterinde önemli veriler yer almaktadır. Deftere göre mezkûr senede serrâcîn-i sâni biriminde 80'i usta ve 69'u şakird olmak üzere toplam 149 adet personel bulunmaktaydı. Ustalardan 72'si teşkilât içi ve 8'i teşkilât dışı kökenlidir. Teşkilât içi kökenli olanların 44'ü serrâc şakirdliği, 17'si has arabacılık, 5'i seyislik, 4'ü iç mehter şakirdliği, 1'i devecilik ve 1'i nalbandlıktan birime kaydedilmiştir. Teşkilât dışından gelenlerin de 4'ü hariçten, 2'si bir devlet görevlisinin kulluğundan, 1'i top arabacılığından ve 1'i vefat eden babasının yerine birime ilhâk edilmiştir. Oransal bakımdan değerlendirildiğinde usta personelin %90'ının teşkilât içi kökenli olduğu görülmektedir. Usta personel temininde müracâat edilen kanallardan serrâc şakirdliğinin ise %55'lik oranla ilk sırada yer aldığı belirtilmelidir. Birimde görev yapan 69 adet şakirdin de 22'si teşkilât içi ve

¹⁰¹ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 42-43; *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 14a-16a; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 197-202, 229-234; 261-266, 293-298; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 4-6; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 58-64, 202-206, 356-362, 524-531; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 63b-67a, 149b-153a, 221b-224a, 311b-315a; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 116-123, 281-289, 436-443, 640-647.

46'sı teşkilât dışı kökenlidir. 1 şakirdin kökeni hakkında açıklama yapılmamıştır. Teşkilât içinden serrâc şakirdliğine geçiş yapanlardan 18'i ustalara şakird olanlar arasından, 3'ü seyis şakirdliğinden, 1'i rahtvân şakirdliğinden gelmiştir. Teşkilât dışından gelenlerin de 13'ü kul oğlu veya kardeşi, 7'si acemi oğlanı, 2'si serrâc şakirdliği, 1'i devlet görevlisinin kulu, 1'i top arabacılığı kökenlidir. Teşkilât dışı kökenlilerden 22'si de akrabalık ilişkisi münasebetiyle serrâcîn-i sâni şakirdi olmuştur. Serrâcîn-i sâni şakirdlerinin köken itibarıyla %66,7'sinin teşkilât dışından geldikleri anlaşılmaktadır. Birime şakird olarak girişlerde akrabalık ilişkisinin %22'lik oranla ilk sırada yer aldığı ve ustalara şakirdlik yapanlar arasından birime kaydedilenlerin de %26,1'lik oranla ikinci sırada bulunduğu görülmektedir.¹⁰²

Serrâcîn-i sâni birimine ihtiyaç hâlinde mîrâhûr-ı sâni'nin tezkireyle teklifi üzerine usta ve şakird kaydedilirdi. Birime gelen personele kadro tahsis edildiğini gösteren gedik verilirdi. İbtidadan göreve başladıklarında ustalar 5 ve şakirdler 1 akçe yevmiye alırlardı.¹⁰³ Buna mukabil serrâcîn-i sâni içinde yapılan becayişlerde veya farklı birimlerden geçişlerde ilgili kişi ulûfesiyle birlikte gelmiş ise mevcut yevmiyesini almaya devam ederdi.¹⁰⁴ Personelin vazifesini layıkıyla yapıp yapmadığı da mîrâhûr-ı sâni tarafından takip edilirdi. Eğer vazifesini düzgün yapmayan biri tespit edilirse mîrâhûr-ı sâni durumu tezkireyle arz eder ve yerine bir başkası tayin olunurdu.¹⁰⁵ Birimdeki usta ve şakirdler terfi, yararlı hizmette bulunma ve sair nedenlerle yevmiyelerine terakkî alabilirdi.¹⁰⁶ Mesela Kapıkulu Süvari Ocağı sipahi bölüğüne terfi

¹⁰² BOA, *TS.MA. d.*, nr. 10005-1, vr. 1b-6a.

¹⁰³ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 10, 47; *KK. d.*, nr. 218, s. 6-7, 41, 71, 87, 97; *KK. d.*, nr. 220, s. 123; *KK. d.*, nr. 225, s. 69, 93, 231, 240; *KK. d.*, nr. 238, s. 75; *KK. d.*, nr. 239, s. 142, 143, 266, 401, 428; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 197, 199, 200, 201, 232, 264, 294, 295, 296, 298; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 205, 206; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 61, 63, 207, 209, 359; *MAD. d.*, nr. 7163, s. 436; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 4, 4 (M), 5 (M), 6; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 180, 450, 452, 2244, 2271, s. 19, 46, 243, 246.

¹⁰⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 151a, 223a; *MAD. d.*, nr. 16298, s. 4, 6 (M); *MAD. d.*, nr. 6130, s. 356.

¹⁰⁵ BOA, *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 1654, s. 166. Mesela şakirdlerden Mehmed b. Abdullah'ın hizmetine düzgün şekilde gelmediği tespit edildiğinden yerine mîrâhûr-ı sâni'nin tezkiresi üzerine 6 N. 988 (15.10.1580)'de Mehmed b. Hasan getirilmişti (*KK. d.*, nr. 239, s. 124).

¹⁰⁶ BOA, *KK. d.*, nr. 223, s. 83; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 653, s. 61.

olduğunda personele ikişer akçe terakkî verilirdi.¹⁰⁷ Personele timar tevcihleri kanun üzere yine mîrâhûr-ı sâninin bir tezkireyle teklifi üzerine gerçekleşirdi.¹⁰⁸ Yevmiyeye terakkî alınması durumunda tevcih edilen timarın gelirinde de artışa gidilirdi.¹⁰⁹ Şakirdlere ibtidadan tevcihat yapıldığında timarın geliri 2.000 akçe olurdu.¹¹⁰ Diğer taraftan, ihtiyaç hâlinde serrâcîn-i sânîden usta veya şakird olarak farklı birim ve görevlere geçilebilmekteydi. Bu çerçevede dönem içerisinde tespit edilebildiği kadarıyla serrâcîn-i hassa, dergâh-ı alî çavuşluğu, arabacıyân-ı hassa ve neccârân, voynuk çeribaşılığı, Kapıkulu Süvari Ocağı sipahi ile silahdar bölüğü ve Top Arabacıları Ocağı geçilen birim ve görevler arasındaydı.¹¹¹

Aşağıdaki Tablo 3'te serrâcîn-i sânî biriminde dönem içerisinde hizmet veren usta ve şakirdlerin sayıları ile aldıkları toplam yevmiye miktarları bulunmaktadır. Buna göre birimde personel sayısı usta 31-137 ve şakird de 8-165 kişi arasındadır. En az usta personel 972 (1565) Reşen'de ve en fazla 1008 (1600) Reşen, Lezez'de görev yapmıştır. Yine en az şakird sayısı 972 (1565) Reşen'de ve en fazla 1004 (1595-96) Masar, Recec, Reşen'de bulunmaktadır. Diğer taraftan, ödenen toplam yevmiye miktarları ustalarda 149-1760 ve şakirdlerde ise 8-272 akçe arasındadır. Ustalara en az yevmiye 972 (1565) Reşen'de ve en fazla 1008 (1600) Reşen'de ödenmiştir. Şakirdlere de en az yevmiye yine 972 (1565) Reşen'de ve en fazla 1004 (1595-96) Recec'de verilmiştir.

¹⁰⁷ BOA, *KK. d.*, nr. 214, s. 32.

¹⁰⁸ BOA, *KK. d.*, nr. 225, s. 33, 89, 135; BOA, *KK. d.*, nr. 236, s. 281; BOA, *KK. d.*, nr. 238, s. 25; *KK. d.*, nr. 242, s. 253; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 2864, s. 312.

¹⁰⁹ BOA, *KK. d.*, nr. 239, s. 236; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 25, hk. 778, s. 71.

¹¹⁰ BOA, *KK. d.*, nr. 225, s. 229.

¹¹¹ BOA, *KK. d.*, nr. 212, s. 77; *KK. d.*, nr. 214, s. 32; BOA, *KK. d.*, nr. 223, s. 102; *KK. d.*, nr. 239, s. 123; *MAD. d.*, nr. 16300, s. 202, 234, 264, 294; *MAD. d.*, nr. 6130, s. 61, 63, 205, 360, 525; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 223a; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 149b, 150b; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 4, hk. 980, s. 96; *A. DVNS. MHM. d.*, nr. 8, hk. 370, s. 32.

Tablo 3. Serrâcîn-i Sâni Usta ve Şakirdlerinin Sayıları ve Yevmiyeleri

Yevmiye Dönemi	Usta Sayısı	Şakird Sayısı	Toplam Personel Sayısı	Usta Yevmiye Toplamı (Akçe)	Şakird Yevmiye Toplamı (Akçe)
972 (1565) Reşen ¹¹²	31	8	39	149	8
974 (1566-67) ¹¹³	81	69	150	785,5	170,5
1000 (1591) Masar ¹¹⁴	120	120	240	1.336	129
1000 (1591- 1592) Recec ¹¹⁵	121	121	242	1.338,5	131
1000 (1592) Reşen ¹¹⁶	122	122	244	1.363	129
1000 (1592) Lezez ¹¹⁷	123	128	251	1.353,5	131
1001 (1593) Lezez ¹¹⁸	123	131	254	1.398,5	137
1003 (1594) Masar ¹¹⁹	124	133	257	1.454,5	132

¹¹² BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 42-43.

¹¹³ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 14a-16a.

¹¹⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 197-202.

¹¹⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 229-234.

¹¹⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 261-266.

¹¹⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 293-298.

¹¹⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 4-6.

1003 (1594-95) Recec ¹²⁰	126	132	258	1.452,5	138
1003 (1595) Reşen ¹²¹	127	130	257	1.542	201
1003 (1595) Lezez ¹²²	129	162	291	1.573,5	266,5
1004 (1595) Masar ¹²³	131	165	296	1.590,5	269,5
1004 (1595-96) Recec ¹²⁴	132	165	297	1.634,5	272
1004 (1596) Reşen ¹²⁵	134	165	299	1.635	263
1004 (1596) Lezez ¹²⁶	85	115	200	962	180
1008 (1599) Masar ¹²⁷	133	164	299	1.713,5	216,5
1008	136	164	300	1.724	202,5

¹¹⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 58-64.

¹²⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 202-206.

¹²¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 356-362.

¹²² BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 524-531.

¹²³ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 63b-67a.

¹²⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 149b-153a.

¹²⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 221b-224a.

¹²⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 311b-315a.

¹²⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 116-123.

(1599-1600) Recec ¹²⁸					
1008 (1600) Reşen ¹²⁹	137	164	301	1.760	210
1008 (1600) Lezez ¹³⁰	137	164	301	1.744,5	209,5

Serrâcîn-i sâni zümresinin idarî yöneticisi kethüda-i sâni veya kethüda-i kûçek denilen bir görevli idi. Kethüda-i sâni görevine teşkilât içerisinde silsile-i merâtip üzere terfi olunurdu. Bu göreve Büyük Âhûr'daki rahtvân-ı haslıktan geçiş yapılırdı.¹³¹ Mesela 6 Ca. 1004 (7.01.1596)'te Kethüda Ali Top Arabacı Ocağı'na geçtiğinde yerine 57 akçe yevmiye alan Rahtvân-ı has Yusuf Avlonya tayin edilmişti.¹³² Aşağıdaki Tablo 4'te dönem içerisinde serrâcîn-i sâni biriminde kethüdalık görevini üstlenen kişilerin adları ve aldıkları günlük yevmiyeler verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere dönem içerisinde yedi farklı kişinin bu görevi yaptığı anlaşılmaktadır. Bunların adı Mehmed, Mustafa b. İshak, Mustafa, Mustafa b. Ali, Ali, Yusuf Avlonya ve Mehmed b. Hüseyin'dir. Kethüdaların dönem içerisinde aldıkları günlük yevmiyeler 20-66,5 akçe arasındadır. Günlük yevmiye en az 972 (1565) Reşen'de Mehmed'e ve en fazla 1008 (1600) Lezez'de Mehmed b. Hüseyin'e ödenmiştir.

Tablo 4. Serrâcîn-i Sâni Kethüdalarının Adları, Yevmiyeleri ve Birimleri

¹²⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 281-289.

¹²⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 436-443.

¹³⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 640-647.

¹³¹ BOA, *KK. d.*, nr. 218, s. 159-160; *KK. d.*, nr. 234, s. 110.

¹³² BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 149b.

Yevmiye Dönemi	Adı	Yevmiyesi (Akçe)	Birimi
972 (1565) Reşen ¹³³	Mehmed	20	Cemâat
974 (1566-67) ¹³⁴	Mehmed	28	Bölük
1000 (1591-1592) Masar, Recec, Reşen, Lezez ¹³⁵	Mustafa b. İshak		Bölük
1001 (1593) Lezez ¹³⁶	Mustafa	47	Bölük
1003 (1594) Masar ¹³⁷	Mustafa b. Ali	45,5	Bölük
1003 (1594-95) Recec ¹³⁸	Mustafa b. Ali	46	Bölük
1003 (1595) Reşen ¹³⁹	Mustafa b. Ali	50	Bölük
1003 (1595) Lezez/ 1004 (1595) Masar, Recec ¹⁴⁰	Ali	21	Bölük
1004 (1596) Reşen, Lezez ¹⁴¹	Yusuf Avlonya	57	Bölük
1008 (1599-1600) Masar, Recec ¹⁴²	Mehmed b. Hüseyin	64,5	Bölük

¹³³ BOA, *D. PYM. d.*, nr. 35115, s. 42.

¹³⁴ BOA, *TS.MA. d.*, nr. 9999, vr. 14a.

¹³⁵ BOA, *MAD. d.*, nr. 16300, s. 197, 229, 261, 293.

¹³⁶ BOA, *MAD. d.*, nr. 16298, s. 4.

¹³⁷ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 58.

¹³⁸ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 202.

¹³⁹ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 356.

¹⁴⁰ BOA, *MAD. d.*, nr. 6130, s. 524; *MAD. d.*, nr. 186, vr. 63b, 149b.

¹⁴¹ BOA, *MAD. d.*, nr. 186, vr. 221b, 311b.

1008 (1600) Reşen ¹⁴³	Mehmed Hüseyin	b.	66	Bölük
1008 (1600) Lezez ¹⁴⁴	Mehmed Hüseyin	b.	66,5	Bölük

Sonuç

Topkapı Sarayı'nın 883 senesinde inşasıyla birlikte padişahların hayvanlarını barındırdığı ahırlar ve bunların idaresiyle ilgilenen İstabl-ı Âmire teşkilâtının da kaynaklarda zikredildiği görülmektedir. Tespit edilebildiği üzere teşkilâtın bu tarihlerde mütevazi bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde teşkilâtın bölükleri içerisinde sâysisân, na'l ve sakayân ve arabaciyân, harbendegân, eşekciyân, şütürbânân-ı mâde, şütürbânân-ı ner ve şütürbânân-ı lök ile birlikte serrâcîn bölüğü de yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin topraklarının genişlemesi teşkilâtın işlevinin yoğunlaşmasına, personel sayılarının artmasına ve bölüklerde birtakım değişikliklere neden olmuştur. Özellikle teşkilâtın Büyük ve Küçük Âhûr şeklinde iki kısma ayrılması farklı bölüklerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Mîrâhûr-ı evvel ve mîrâhûr-ı sâninin idaresi altında bulunan personel içerisinde serrâcların bağlı olduğu birimler de yer almaktadır. Her iki âmirin idaresindeki en büyük mevcuda sahip birimi serrâclar oluşturmaktadır.

Koşum takımlarının imâlinden sorumlu serrâcların maharetlerine göre farklı alanlarda ustalaştıkları incelenen dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır. Büyük Âhûr'a bağlı serrâclar, serrâcîn-i hassa veya birinci serrâclar; mîrâhûr-ı sanîye bağlı olanlar serrâcîn-i bargir, serrâcîn-i bargirân-ı tavîle veya ikinci serrâclar olarak zikredilirdi. Serrâcîn-i hassa zümresinin usta cemâat ve bölüklerine nefer alımlarında öncelik usta-çırak ilişkisi içerisinde yetiştirilen şakirdlere verilirdi. Personel, silsile-i merâtip üzere birimdeki üst düzey yöneticiliklere getirilebilirdi. Hassa serrâclar, koşum takımlarının

¹⁴² BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 116, 281.

¹⁴³ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 436.

¹⁴⁴ BOA, *MAD. d.*, nr. 7163, s. 640.

imalinin yanı sıra arpa, saman temini, hassa çayırların biçilmesi ve ambarlara nezareti gibi çeşitli görevlerle vazifelendirilirdi. İncelenen dönemde serrâcîn-i hassanın usta personel mevcudu 11-294 ve şakird sayısı 3-437 kişi arasında değişmekteydi. Küçük Âhûr'a bağlı serrâcîn-i sâni de 16. yüzyıl ortalarından itibaren kaynaklarda yer almaktaydı. Bu birime nefer alımında çoğunluğun teşkilât içinden ve serrâc şakirdliğinden geldiği görülmekteydi. İkinci serrâcların sayısı 31-137 ve şakirdleri de 8-165 kişi arasındaydı. Her iki serrâc birimine alınan neferlerin en önemli özelliği serrâclık üzerine yetişen kimselerden olmalarıydı. Genellikle vefat ve terfî hallerinde münhal kadrolara yetişen personel getirilmekteydi. Usta bölüklerine şakirdlikten geçişlerde 5 akçe yevmiye alınırken, teşkilât içi atamalar veya hariçten gelindiğinde daha önceki yevmiyesi esas alınmaktaydı. Kıdemleri veya yararlı hizmetlerde bulunma, seferdeki hizmetleri terakkî nedenleri arasında bulunmaktaydı.

Serrâcîn-i hassa zümresinin âmiri olan kethüda-i has, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hassa serrâcların ilk bölümünün yöneticiliğini de yapmaya başlamıştı. Serrâcîn-i hassa zümresinin yönetici kısmında emin-i cev, rahtvân-ı has, kürsîdâr ve seroda yer almaktaydı. Bîrûn ricâlinden olan emin-i cev, barış ve sefer sırasında sorumlulukları bulunmaktaydı. Padişahın koşum takımlarına rahtvân-ı hassa nezâret etmekteydi. Kürsîdâr, İstabl-ı Âmire'de padişaha mahsus kırmızı çuka ve kadife kaplı *kürsî-i hümayûn* adı verilen iskemleyi hazırlayıp getirmekle görevliydi. Serrâcîn-i sâni bölümünün de idarî yöneticisi kethüda-i sâniydi.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi Başkanlığı
(BOA)

Defterler

- Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümayûn Sicilleri Mühimme Kalemi Defterleri
(*A. DVNS. MHM. d.*), nr. 1, nr. 4; nr. 8; nr. 25; nr. 37.

-Bâb-1 Defterî Başmuhasebe Kalemi Defterleri (*D. BŞM. d.*), nr. 65; nr. 110.

- Bâb-1 Defterî Piyade Mukabelesi Kalemi Defterleri (*D. PYM. d.*), nr. 35115.

-Bâb-1 Defterî Süvari Mukabelesi Kalemi Defterleri (*D. SVM. d.*), nr. 36070.

-Kamil Kepeçi Tasnifi Defterleri (*KK. d.*), nr. 67; nr. 212; nr. 213; nr. 214; nr. 215; nr. 216; nr. 218; nr. 220; nr. 221; nr. 222; nr. 223; nr. 224; nr. 225; nr. 232; nr. 233; nr. 234; nr. 235; nr. 236; nr. 237; nr. 238; nr. 239; nr. 242; nr. 253; nr. 7154.

-Maliyeden Müdevver Defterler (*MAD. d.*), nr. 23, nr. 186; nr. 188; nr. 190; nr. 233; nr. 2775; nr. 6130; nr. 7163; nr. 7534; nr. 16298; nr. 16300; nr. 17870.

-Topkapı Sarayı Defterler (*TS.MA. d.*), nr. 156; nr. 2921-1; nr. 9999; nr. 10005-1.

Kitap ve Makaleler

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/ 1567-1569), I, yay. haz. Hacı Osman Yıldırım-Vahdettin Atık-Murat Cebecioğlu-Hasan Çağlar-Mustafa Serin-Osman Uslu-Numan Yekeler, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı yay., Ankara 1998.

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) <Özet-Transkripsiyon ve İndeks> I, yay. haz. Hacı Osman Yıldırım.

AFYONCU, Erhan, “Mevâcib”, *TDVİA*, XXIX, s. 418-420.

AHMED REFİK, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, *TOEM*, 49/62, (1335-1337), s. 1-58.

AHISHALI, Recep, “Terakkî”, *TDVİA*, XL, s. 479-481.

AYDIN, Bilgin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Mukayeseli İstatistik Faaliyetleri ve Kanunî Dönemine Ait Bir Mevâcib Defteri”, *Yücel Dağlı Anısına*, Turkuaz yay., İstanbul 2011, s. 53-78.

AYVERDİ, İlhan, *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2010.

BARCAN, Ömer Lûtfi, “974-975 (M. 1567-1568) Malî Yılına Âit Bir Osmanlı Bütçesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIX/1-4, (1957-1958), s. 277-392.

AYN ALİ EFENDİ, *Risâle-i Vazîfe-Horân ve Merâtib-i Bendegân-ı Âl-i Osmân*, (nşr. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tablilleri* içerisinde), IX, Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1996.

DİNGEÇ, Emine, *Osmanlı Sarayında At*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yay., Ankara 2020.

DÖŞEMETAŞ, Ömer, *27 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özet, Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (1-140)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.

GÖK, Abbas, *62 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 135-271)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2021.

İNALCIK, Halil, “Gönüllü”, *EF*, II, s. 1120-1121.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Arpa Emni”, *TDVİA*, III, s. 392.

KARABULUT, Fatih, *1556-1157 (H. 963-964) Tarihli Divan-ı Hümayûn Ruûs Defteri (s.126-243) Metin-Değerlendirme-Dizin*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2015.

KARAMANLI NİŞANCI MEHMED PAŞA, “Osmanlı Sultanları Tarihi”, *Osmanlı Tarihleri*, I, çev. Konyalı İbrahim Hakkı, Türkiye yay., İstanbul 1949.

KAYA, Kenan, *11 Numaralı Mühimme Defteri'nin (H. 978-986/1570-1578) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

KOÇU, Reşad Ekrem, "Arpa Emni, Arpa Eminliği", *İstanbul Ansiklopedisi*, II, s. 1053-1054.

NECİPOĞLU, Gülru, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi yay.

ÖZCAN, Abdülkadir, "Gönüllü", *TDVİA*, XIV, s. 152-154.

_____, "İstabl", *TDVİA*, XIX, s. 203-206.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, II, III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, TTK Yay., Ankara 1988.

YAZICI, Murat, *39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 119-240)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.

YEŞİLBAŞ, Tayfun, *2 Numaralı Mühimme Defteri (963/1555) Değerlendirme-Transkripsiyon (1-102)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.